

значна диференціація заробітної плати серед видів економічної діяльності. Така ситуація негативно позначається на добробуті як підприємств, так і працівників в цілому, зростає соціальна напруга серед населення. Вже сьогодні можна спостерігати збільшення соціально-економічних проблем, таких як безробіття, зростання рівня інфляції, що може породити хвилю страйків, акцій протесту тощо.

Як зазначалося раніше, ринок праці не в змозі сам вирішити такі проблеми та збалансувати соціальні відносини. Тому, для покращення ситуації на ринку праці та виходу з кризового стану, необхідне втручання держави шляхом розробки та прийняття відповідних юридичних, трудових, фінансових законодавчих актів. Зусилля органів державної влади мають концентруватися на запровадженні дієвих стимулів створення нових робочих місць, забезпеченні гарантій зайнятості в процесі приватизації та реструктуризації підприємств, на підтримці підприємництва та самозайнятості населення, підвищенні гнучкості ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильченко В.С., Василенко П.М. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика. Посібник для працівників державної служби зайнятості. – К., 2000. – Т.1.
2. Карпіщенко О.І. Економіка праці та соціально-трудова відносини : навчальний посібник / О.І. Карпіщенко. - Суми : ВТД "Університетська книга", 2006. - 264 с.
3. Котляр А. О понятии рынка труда // Вопросы экономики. – 1998. - №1. – С. 33-41.
4. Лібанова Е.М. Ринок праці: Навч. Посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003 – 224с.
5. Маргиналізація населення України. – К.: НЦ ЗПР, 1997. – 191с.
6. Международная статистика труда : Учебник / Башкатова Б.И., Карпущина Г.Ю. – М.: Дело и сервис, 2001. – 208с.
7. Петюх В. М. Ринок праці: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2000. - 288 с.
8. Праця Сумщини 2007. Статистичний збірник. – Суми : Головне управління статистики у Сумській області, 2008. – 221с.
9. Тимош І.М. Економіка праці: Навч. посібник. – Тернопіль: Астон, 2001. – 347с.
10. Эренберг Р.Дж., Смит Р.С. Современная экономика труда: Теория и государственная политика. – М.: Изд-во МГУ, 1996 – 800с.
11. <http://www.sumystat.sumy.ua/>

УДК 331:316.334.22

РОЗВИТОК СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЗАХОДИ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ

Забара А.М.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Маючи значний економічний та інтелектуальний потенціал, як Україна в цілому, так і Сумська область за інтегрованою оцінкою ефективності економіки, рівнем життя, екологічної безпеки та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання поки що значно поступається країнам Західної і Центральної Європи. Нерівномірність регіонального розвитку і рівня життя населення стримує динаміку соціально-економічних показників, уповільнює ринкові перетворення та знижує їх ефективність. Нинішня кризова ситуація в Україні має суттєві відмінності від економічної кризи перехідного періоду і від фінансової кризи в розвинутих країнах, і полягає в тому, що кризові явища охопили не лише фінансовий сектор та щільно пов'язані з ним види діяльності, а й промислові види діяльності, що становлять основу формування національного ВВП. А це загрожує перерости в повномасштабну економічну кризу. Світова фінансова криза співпала у часі з внутрішньою структурною кризою, зумовленою низькою конкурентоспроможністю базових галузей економіки. Ця проблема, напевно є важливішою за вплив глобальної фінансової кризи, і розв'язання її потребуватиме тривалого часу, масштабних інвестицій та сильної політичної волі, оскільки йдеться про кардинальну реструктуризацію всієї економічної системи, в тому числі і зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень даної сфери показав, що вітчизняні науковці приділяють достатньо уваги проблемам розвитку сучасного ринку праці та розробці заходів щодо мінімізації ризиків у сфері зайнятості. Серед авторів, що займаються даною проблематикою слід виділити роботи О. Алімова, О. Амосова, О. Амоші, О. Власюка, М. Долішнього, С. Бандура, І. Гнибіденка, О. Грішної, Т. Заяць, А. Колота, І. Кравченко, Г. Купалової, Е. Лібанової, Л. Лісогор, О. Макарової, О. Новікової, В. Онікієнка, І. Петрової, С. Пирожкова та інших авторів. Але в сучасних умовах виникають нові дискусійні питання, які потребують свого вирішення, вимагають подальших досліджень з метою комплексної оцінки сегментарного розвитку вітчизняного ринку праці та визначення стратегії його розвитку в умовах світової фінансово-економічної кризи.

Формулювання цілей статті. Досягнення національних інтересів та конкурентоспроможності держави в сучасних умовах економічної кризи можна забезпечити при ефективному використанні людського фактора продуктивних сил у трансформаційних процесах суспільного розвитку. При вирішенні зазначених проблем важливо враховувати ситуацію на національному ринку праці та забезпечити раціональне використання трудового потенціалу, підтримуючи при цьому належний рівень життя населення. Виходячи з цього, метою даної статті є аналіз розвитку сучасного ринку праці Сумської області, визначення основних положень стратегії його розвитку в умовах світової фінансово-економічної кризи та формування заходів щодо мінімізації ризиків у сфері зайнятості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна кризова ситуація в Україні має суттєві відмінності від економічної кризи перехідного періоду і від фінансової кризи в розвинутих країнах. Відмінність, передусім, полягає в тому, що Україна опинилася залученою до глобальної рецесії, і це знову засвідчує, наскільки інтегрована вітчизняна економіка з інтернаціональними корпоративними системами, наскільки вона залежна і незахищена від глобальних ризиків. Це також означає, що Україна не може особливо розраховувати на міжнародну безповоротну допомогу чи якісь пільги, оскільки з такими проблемами тією чи іншою мірою зіткнулися практично всі країни.

Існуючі проблеми в реальному секторі економіки та у сфері фінансових послуг безумовно впливають на ринок праці. Стосовно ринку праці Сумської області, необхідно відмітити суттєве скорочення попиту на робочу силу за всіма видами економічної діяльності за період 2002-2007 років.

За свідченням статистичних даних, приведених в таблиці 1, попит на робочу силу в цілому по регіону зменшився рівно на половину, в сільському господарстві – на 68,5 %, що є найвищим показником після стану попиту в сфері фінансової діяльності та освіти.

Таблиця 1

Попит на робочу силу за видами економічної діяльності, осіб

Галузі	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2007р. у % до 2002р.
Всього	4051	3762	3436	2559	1936	2024	50,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	626	657	565	400	178	197	31,5
Промисловість	1387	1201	714	538	553	699	50,4
Горівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	655	626	545	337	285	229	35,0
Діяльність готелів та ресторанів	30	18	11	8	21	20	66,7
Діяльність транспорту та зв'язку	144	189	423	105	105	142	98,6
Фінансова діяльність	116	79	83	79	23	19	16,4

1	2	3	4	5	6	7	8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	138	119	119	193	151	120	87,0
Державне управління	244	302	365	369	209	206	84,4
Освіта	143	88	111	78	57	41	28,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	215	217	244	207	160	190	88,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	91	59	79	91	46	46	50,5

В області, як і в цілому по Україні, стрімко зростала чисельність безробітних у 90-ті роки. Але, починаючи з 2001 року, щорічно спостерігається покращення ситуації на ринку праці. Рівень зайнятості населення, визначений за методологією МОП та приведений в таблиці 2, за 2007 рік становив 58,5 %, що на 4,2 п.в. вище, ніж за 2002 рік.

Зростання обсягів зайнятості населення відбувалося, як правило, за рахунок активізації розвитку трудових відносин у неформальному секторі економіки країни, який був єдиним місцем прикладання праці майже для кожної другої особи з числа зайнятих сільських жителів.

Таблиця 2

Зайнятість населення за статтю та місцем проживання, в середньому за рік

Категорії населення	2002 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.	
	Зайняте населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Рівень зайнятості, %	Зайняте населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Рівень зайнятості, %	Зайняте населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Рівень зайнятості, %	Зайняте населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Рівень зайнятості, %	Зайняте населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Рівень зайнятості, %	Зайняте населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Рівень зайнятості, %
Все населення	515,4	54,3	556,3	58,9	534,4	56,7	546,0	58,1	542,2	57,9	543,1	58,5
Жінки	255,4	50,9	287,7	57,6	262,8	52,8	261,6	52,5	265,6	53,7	260,3	52,9
Чоловіки	260,0	58,0	268,6	60,3	271,6	61,1	284,4	64,6	276,6	62,6	282,8	64,8
Міське населення	348,6	54,6	362,7	56,9	368,1	57,8	367,6	57,8	367,5	57,7	364,7	57,5
Сільське населення	166,8	53,7	193,6	62,9	166,3	54,5	178,4	58,9	174,7	58,4	178,4	60,7

Внаслідок поширення зайнятості в особистих селянських господарствах сільськогосподарське виробництво залишається переважаючим видом діяльності неформального сектору економіки (82,0% зайнятих у цьому секторі).

Головною тенденцією ринку праці загалом у країні було стале зниження рівня безробіття, що розпочалося в 2000—2001 рр., а в 2007 р. доповнилося і такими важливими ознаками оздоровлення ринку праці, як скорочення довготривалого безробіття. Кількість безробітних, які перебували на обліку більше одного року, скоротилась на 13,5% в порівнянні з 2006 р. і становила 2,7 тис. осіб. Серед безробітних у визначенні МОП спостерігалась аналогічна тенденція: кількість осіб, які шукали роботу понад один рік, зменшилась на 26,6%.

За цей період чисельність безробітного населення у віці 15-70 років в області зменшилась від 97 тис. осіб до 44,3 тис. осіб, або в 2,2 рази, а рівень безробіття склав за

2007 рік 8,0 %. За показником рівня зареєстрованого безробіття Сумська область займає 16 місце серед регіонів України. Найвищий рівень зареєстрованого безробіття у 2007р. спостерігався у Тернопільській області, а найнижчий – у м. Києві (0,4%).

Чисельність безробітних селян зменшилася загалом за рахунок осіб працездатного віку. Зростання економічної активності сільського населення відбулося за рахунок суттєвого зростання чисельності економічно активних селян пенсійного віку. Низький рівень пенсійного забезпечення осіб старшого віку в сільській місцевості спонукає цих людей працювати в особистих селянських господарствах для одержання додаткових засобів для існування. На жаль, сільському ринку праці залишаються притаманними екстенсивний тип відтворення із стабільним використанням праці пенсіонерів та підлітків, тобто економічно неактивного населення, а також загальне скорочення чисельності населення та його старіння.

Таблиця 3

Склад безробітного населення за статтю та місцем проживання у 2007 р.

Категорії населення	Рівень безробіття, %	Безробітне населення у віці 15-70 років, в середньому за період, всього, тис. осіб	у тому числі		
			шукали роботу або намагались організувати власну справу	знайшли роботу	
				приступають до неї впродовж двох найближчих тижнів	чекають відповіді
у % до підсумку					
Все населення	8,0	44,3	98,6	0,2	1,2
Жінки	8,9	23,2	99,6	-	0,4
Чоловіки	7,2	21,1	97,6	0,5	1,9
Міське населення	9,7	37,5	98,7	-	1,3
Сільське населення	4,0	6,8	97,0	1,5	1,5

Основними причинами незайнятості безробітних віком 15–70 років (за методологією МОП) у 2007р. виступали: вивільнення з причин економічного характеру (39,9%), звільнення за власним бажанням (31,1%), непрацевлаштованість після закінчення навчальних закладів (15,8%), звільнення у зв'язку з закінченням терміну дії трудового договору (7,9%).

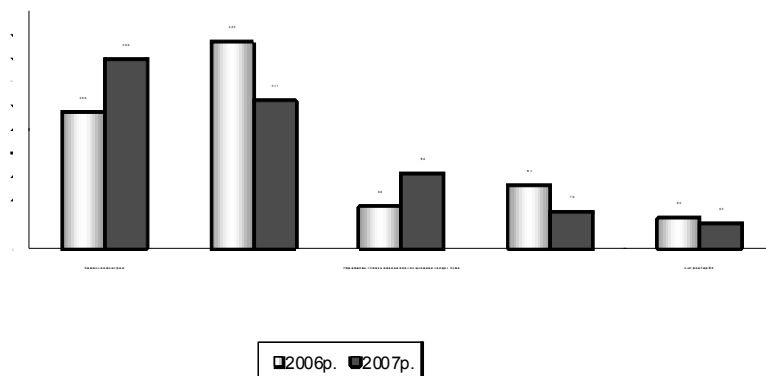

Рис.1. Причини незайнятості безробітних віком 15–70 років (за методологією МОП)

Серед незайнятого населення, що перебувало на обліку в державній службі зайнятості протягом 2007р., 15,9% складають особи, які не були зайняті з різних причин більше одного року, 61,4% – звільнені за згодою сторін та у зв'язку із закінченням строку договору, 14,5% – звільнені за власним бажанням, 5,1% – вивільнені працівники, 2,3% –

випускники загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих закладів освіти. У порівнянні з відповідним періодом минулого року у структурі незайнятих громадян за причинами незайнятості значно виросла питома вага осіб, які були звільнені за згодою сторін та за закінченням строку договору (на 6,2 п.в.). За віковою структурою останні роки відбувається збільшення чисельності незайнятих громадян старшого віку, в т.ч. передпенсійного. Статус безробітних впродовж 2007р. набули 59,8 тис. незайнятих осіб, що на 13,2% менше, ніж у 2006р.

Ситуація, що склалась на ринку праці області у 2007р., характеризувалась як складна і напружена, але у більшості напрямків з позитивними зрушеннями. Про це свідчить динаміка відносних та абсолютних показників, а саме: збільшення рівня економічної активності населення працездатного віку; збільшення рівня зайнятості населення працездатного віку; зниження рівня безробіття економічно активного населення працездатного віку визначеного за методологією МОП; зниження зареєстрованого рівня безробіття економічно активного населення працездатного віку; зростання рівня працевлаштування незайнятого населення за допомогою державної служби зайнятості; підвищення рівня повної зайнятості працівників; зменшення кількості працівників, які з ініціативи адміністрації переведені на скорочений графік роботи та тих, які знаходилися у адміністративних відпустках; зростання розміру середньомісячної номінальної та реальної заробітної плати; зменшення суми боргу з виплати заробітної плати; скорочення кількості працівників, які вчасно не отримали заробітну плату; зменшення обсягів вивільнення працівників з причин скорочення чисельності; збільшення прийнятих працівників.

Упродовж 2006-2007 років та в першому півріччі 2008 року ці позитивні тенденції продовжували діяти і є підстави очікувати, що і за підсумками останнього року тенденція до зниження безробіття зберігатиметься, оскільки відносно явні ознаки фінансово-економічної кризи в Україні стали відчуватися лише у жовтні. Однак, сезонне зростання чисельності зареєстрованих незайнятих та безробітних, яке в попередні роки відбувалося в листопаді-грудні і зберігалось до лютого наступного року, нині стало помітним ще з вересня 2008 року. Водночас, посилюється і тенденція скорочення бази вакансій, про що повідомляють підприємства державну службу зайнятості.

Поряд з цим, досить несталою є ситуація у сфері оплати праці. Водночас із зменшенням заробітної плати, зростає і заборгованість з її виплати, найбільші розміри якої нагромадилися в промисловості – 61,9 % загального обсягу, та будівництві – 13,4 %. У цих видах діяльності також найбільший відсоток працівників, яким не виплачено заробітну плату. До того ж, спостерігається збільшення втрат робочого часу, поширення неповної зайнятості та нестандартних форм найму працівників.

Роботодавці в умовах невизначеності, надають перевагу наступним заходам мінімізації витрат на робочу силу:

- як переведення працівників у режим скороченого робочого часу;
- відправлення працівників в неоплачувані відпустки;
- затримання виплати та (або) зниження розміру заробітної плати;
- згортання інших статей соціального пакету.

Таким чином, до цього часу масових скорочень персоналу не спостерігалось. Поки що підприємства обмежуються «оптимізацією» чисельності та структури персоналу, звільняючись від баласту, накопиченого за минулі роки, та відмовляючись від раніше запланованих перспектив зростання.

Держава також не стоїть осторонь вирішення питання щодо мінімізації ризиків у сфері зайнятості населення України в умовах світової фінансової кризи. З 13 січня 2009 року набув чинності Закон України від 25.12.2008 року № 799-IV «Про внесення змін до деяких

законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення», який спрямований на збереження кадрового потенціалу підприємств, недопущення зростання рівня безробіття та забезпечення соціальних гарантій громадян. Даним законом передбачено створити ефективний механізм підтримки працівників, які опинилися під загрозою вивільнення, та визначити джерела для покриття дефіциту бюджету Фонду соціального страхування України на випадок безробіття в 2009-2010 роках. Новий закон, зокрема, передбачає: 1) запровадження заходів з профілактики настання страхових випадків; 2) виплату допомоги по частковому безробіттю; 3) збалансування бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування країн на випадок безробіття; 4) розширення критеріїв підходящої роботи; 5) розширення кола осіб, які підлягають страхуванню на випадок безробіття; 6) допомогу по безробіттю для деяких категорій громадян; 7) організацію загальнодержавних оплачуваних робіт; 8) віднесення до зайнятого населення членів особистого селянського господарства; 9) запровадження перевірки достовірності даних безробітних; 10) захист національного ринку праці.

Однак, всі ці заходи носять тимчасовий характер і не вирішують проблеми зайнятості населення країни кардинально. Потрібна спеціальна національна програма реструктуризації виробництва та зайнятості за видами економічної діяльності, яка передбачатиме ліквідацію застарілих виробництв в певних галузях економіки. Одним з найважливіших напрямків такої програми повинно стати забезпечення переведення працівників на новостворені робочі місця з метою недопущення масштабного структурного безробіття.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

- ситуація, що склалась на ринку праці Сумської області за період дослідження, характеризувалась як складна і напружена, але у більшості напрямків з позитивними зрушеннями, за виключенням останнього 2008 р., коли Україна опинилась в кризових умовах;
- досягнення ефективної зайнятості населення, як найважливішої соціальної гарантії працівникам, виступає основним аспектом державного регулювання ринку праці, що сприяє створенню механізму розширення сфери праці, регулюванню трудових міграцій, забезпеченню додаткових гарантій зайнятості для окремих верств населення, збільшенню громадських робіт, професійної мобільності, підготовки та перепідготовки кадрів, розвитку соціально-трудових відносин;
- з метою вирішення проблеми зайнятості населення країни потрібна спеціальна національна програма реструктуризації виробництва та зайнятості за видами економічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економічна активність населення Сумської області 2007. Статистичний щорічник Сумської області за 2007 рік. / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Сумській області. – Суми. – 2008. – 687 с. // www.sumystat.sumy.ua
2. Праця Сумщини 2007. Статистичний збірник. / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Сумській області. – Суми. – 2008. – 218 с. // www.sumystat.sumy.ua
3. Процаков В. Зайнятість на селі: сучасний стан і перспективи // Праця і зарплата, - 2006. – № 38 (522). – С. 15-17.
4. Щодо мінімізації ризиків у сфері зайнятості населення в умовах світової фінансової кризи // Праця і зарплата, - 2009. – № 3 (631). – С. 1-2.
5. Ткаченко Л. Фінансово-економічна криза і ринок праці України // Праця і зарплата, - 2006. – № 4 (632). – С. 4-5.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ****Дудкін О.В.**

Постановка проблеми в загальному вигляді. У наш час потреба пошуку нових засобів взаємодії між суспільством та бізнесом формулюється як з боку держави і суспільних діячів, так і з боку вчених та дослідників. Спроби вирішити дану проблему носять багатоаспектний характер, а коло питань, на які шукаються відповіді, постійно розширюється. Основними напрямками досліджень донедавна були: пошуки аспектів діяльності компаній, які можна віднести до соціального напрямку; проблема визначення кола функцій, які може перейняти від держави бізнес; міра участі бізнесу у вирішенні суспільних проблем; система заохочення і утворення ефективних механізмів стимулювання підприємств до таких дій. Але останнім часом, у зв'язку з кризовими явищами, коло проблем було доповнено не менш важливими питаннями, пов'язаними з трансформацією стратегій соціальної відповідальності, збереженням досягнень попередніх років, зміною структури соціальних заходів, ролі і змісту поняття соціальної відповідальності у період економічної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відмітити, що питанням розвитку соціальної відповідальності, приділяється увага у працях Ф. Котлера, А. Базилюка, Т. Базарова, С. Бандура, Г. Боуена, П. Друкера, К. Левіна, Л. Михайлової, М. Мескона, В. Новікова, С. Сакса, М. Фрідмена, А. Шевчука, М. Саприкіної, Г. Скударя. Зокрема, аспекти розвитку соціальної відповідальності досліджувалися у працях [1,2,3], однак абсолютна більшість публікацій розглядає сталі тенденції, які мають місце у періоді відносної економічної стабільності. Проте саме зараз зростає актуальність досліджень, присвячених формуванню нових тенденцій викликаних посиленням кризових явищ. Зокрема, подальшого вивчення потребують можливі ризики розвитку соціальної відповідальності і пошук можливостей, що виникають у контексті економічної нестабільності.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є виявлення ступеню впливу кризових явищ у вітчизняній економічній системі на соціальну відповідальність підприємств. Для досягнення цієї мети у статті передбачається вирішення наступних питань: розгляд окремих аспектів функціонування підприємств у сфері соціальної відповідальності у докризовому періоді, вивчення можливих наслідків кризових явищ для подальшого розвитку соціальної відповідальності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні десятиріччя тема соціальної відповідальності посіла помітне місце в суспільних дискусіях як в нашій країні, так і її за межами. Разом з тим, потрібно відмітити, що увага, яка приділяється соціальній відповідальності, в розвинених країнах Заходу і в Україні викликана різними причинами.

Для західних країн характерна певна еволюція розгляду питань цієї теми. Соціальна відповідальність бізнесу тут розглядається, як відгук на сучасні економічні процеси, наслідками яких стало загострення соціальних протиріч. Подібні процеси пов'язуються з існуванням транснаціональних компаній, а соціальна відповідальність розглядається, як засіб вирішення соціальних конфліктів, та спосіб покращення взаємовідносин між суспільством і бізнесом [4,5].

В Україні, як і у більшості країн пострадянського простору, звернення до проблеми соціальної відповідальності було викликано зміною типу економіки. Традиції соціально відповідальної поведінки бізнесу у вигляді благодійних проектів були поширені в Україні ще у другій половині 19 сторіччя. Одразу після революції подібна практика була